מערך שיעור גמרא | מסכת סוכה, דף ב ע"ב

"כמאן אזלא?" שלוש הגבלות של רב, והמעשה בהילני כקושיא

קהל יעד: כיתה י' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · רמה מתקדמת

נוסח הגמרא: אתר ספריא, מהדורת וויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת). רש"י ותוספות: ספריא (דפוס וילנא). רמב"ם: ספריא (תורת אמת). טור, בית יוסף ושולחן ערוך: ספריא.

מטרות השיעור

- התלמידים יקראו בחברותא, באופן עצמאי, את שלוש המימרות "כמאן אזלא" ויפרשו אותן בלי תרגום מלא מהמורה.
- התלמידים ימפו את מהלך הסוגיה: מימרא, שאלת "כמאן", שיוך לטעם, "בשלמא... אלא", הצעה ודחייה, "מיתיבי", תירוץ ודחייה ותירוץ שני.
- התלמידים יבינו איך הטעם לפסול סוכה מעל עשרים אמה (רבה, רבי זירא, רבא) קובע מתי רבנן מודים לרבי יהודה.
- התלמידים יכירו את קושיית התוספות על רב הונא ואת המחלוקת בין רש"י לתוספות על המעשה בהילני.
- התלמידים יגיעו להלכה: רמב"ם ושולחן ערוך פוסלים בכל מקרה, ויסבירו למה לפי הבית יוסף.

> **ידע מוקדם:** השיעור בנוי על דף ב ע"א ועל השיעור "סוכה ומבוי" (כיתות ז'-ט'): המשנה (מעל עשרים אמה פסולה, ורבי יהודה מכשיר), שלושת הטעמים (רבה: "לא שלטא בה עינא"; רבי זירא: צל סוכה ולא צל דפנות; רבא: דירת עראי), קושיות אביי, וה"ועוד" במעשה בהילני. בשיעור הזה לא חוזרים על כל אלה, אלא משתמשים בהם ככלים.

מהלך השיעור בקצרה

שלב	תוכן	זמן
פתיחה	שלוש סוכות גבוהות: איזו מהן כשרה?	4 דק'
שלב א	"כולהו": למה כל אמורא לא לומד כחברו (חזרה ממוקדת + תוספות)	5 דק'
שלב ב	קריאה עצמאית בחברותא: שלוש המימרות "כמאן אזלא"	14 דק'
שלב ג	"מיתיבי": המעשה בהילני כקושיא, ושני תירוצים (עד ג ע"א)	12 דק'
שלב ד	הלכה למעשה: רמב"ם, טור ובית יוסף, שולחן ערוך	6 דק'
סיכום	מפת הסוגיה ושאלת חשיבה	4 דק'

פתיחה (4 דקות): שלוש סוכות גבוהות

המורה מצייר על הלוח שלוש סוכות, כולן גבוהות 25 אמה: (1) סוכה צרה שהדפנות שלה מגיעות עד הסכך; (2) סוכה רחבה מאוד, 10 על 10 אמות, שהדפנות שלה נמוכות; (3) סוכה קטנה שבקושי נכנס בה אדם ושולחנו.

שאלה לכיתה: לפי רבנן במשנה כל השלוש פסולות. האם ייתכן שהמחלוקת עם רבי יהודה היא רק על חלק מהן? על איזו מהן הייתם מוותרים קודם, ולמה?

> **למורה:** אין לסגור את הדיון. כל תשובה נשענת על "למה" עשרים אמה פסולה. זה בדיוק מה שהגמרא עושה בהמשך: כל מימרה של רב תלויה בטעם אחר.

שלב א (5 דקות): "כולהו", למה לא כרבה, לא כרבי זירא ולא כרבא

גמרא, דף ב ע"ב

כּוּלְּהוּ כְּרַבָּה לָא אָמְרִי, הָהוּא יְדִיעָה לְדוֹרוֹת הֵיא. כְּרַבִּי זֵירָא נָמֵי לָא אָמְרִי, הָהוּא לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ הוּא דִּכְתִיב. וְרַבִּי זֵירָא — אִם כֵּן לֵימָא קְרָא: "וְחוּפָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם", וּמַאי "וְסוּכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם" — שָׁמְעַתְּ מִינַּהּ תַּרְתֵּי. כְּרָבָא נָמֵי לָא אָמְרִי, מְשׁוּם קוּשְׁיָא דְּאַבָּיֵי.

התלמידים כבר מכירים את המהלך. כאן מוסיפים שני דיוקים ברמה גבוהה:

- **רש"י על "משום קושיא דאביי":** "דעשה מחיצות של ברזל ושינויא לא משמע להו הואיל וקרא לאו דוקא עראי נקט לא ילפינן מיניה שיעורא". כלומר, גם אחרי התירוץ של רבא, מי שלא מקבל אותו טוען שהפסוק לא בא לקבוע שיעור.
- **תוספות ("כרבי זירא לא אמרי"):** למה על רבי זירא הגמרא לא אומרת "משום קושיא דאביי"? כי "רבי זירא שני לאביי שפיר". על אביי לרבא התשובה לא מספקת, ועל אביי לרבי זירא היא מספקת.

שאלה: אם התירוץ של רבי זירא טוב, למה האחרים לא לומדים ממנו? (תשובה: "הָהוּא לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ", ורבי זירא עונה "שמעת מינה תרתי".)

שלב ב (14 דקות): קריאה עצמאית, "כמאן אזלא"

התלמידים עובדים בחברותות על המקור הבא ועל טבלה בחלק א של דף העבודה. המורה לא מתרגם מראש. מותר לתת רק את מילון המונחים שבתיבה למטה.

גמרא, דף ב ע"ב (המשך)

כְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַבִּי יְאוֹשִׁיָּה אָמַר רַב: מַחְלוֹקֶת בְּשֶׁאֵין דְּפָנוֹת מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ, אֲבָל דְּפָנוֹת מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ — אֲפִילּוּ לְמַעְלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה כְּשֵׁרָה. כְּמַאן? כְּרַבָּה, דְּאָמַר מְשׁוּם דְּלָא שָׁלְטָא בַּהּ עֵינָא, וְכֵינָן דְּדָפְנוֹת מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ, מִשְׁלָט שָׁלְטָא בַּהּ עֵינָא. כְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב: מַחְלוֹקֶת בְּשֶׁאֵין בָּהּ אֶלָּא אַרְבַּע אַמּוֹת עַל אַרְבַּע אַמּוֹת, אֲבָל יֵשׁ בָּהּ יוֹתֵר מֵאַרְבַּע אַמּוֹת עַל אַרְבַּע אַמּוֹת — אֲפִילּוּ לְמַעְלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה כְּשֵׁרָה. כְּמַאן? כְּרַבִּי זֵירָא, דְּאָמַר: מְשׁוּם צֵל הוּא, וְכֵינָן דְּרִוִיחָא — אֵיכָא צֵל סוּכָּה. כְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַב חָנָן בַּר רַבָּה אָמַר רַב: מַחְלוֹקֶת בְּשֶׁאֵינָהּ מַחְזֶקֶת אֶלָּא כְּדֵי רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ, אֲבָל מַחְזֶקֶת יוֹתֵר מִכְּדֵי רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ — אֲפִילּוּ לְמַעְלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה כְּשֵׁרָה. כְּמַאן — דְּלָא כְּחַד.

מונחים: כְּמַאן אָזְלָא = כשיטת מי הולכת (המימרה) · מַחְלוֹקֶת = מחלוקת רבי יהודה ורבנן במשנה · מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ = הדפנות נוגעות בגג · רִוִיחָא = רחבה, מרווחת · רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ = מקום לראש ולרוב הגוף ולשולחן · דְּלָא כְּחַד = שלא כאף אחד מהם

בשם רב, אמר	המחלוקת רק כש...	אבל כש... כשרה לכולם	כמאן
רבי יאשיה	אין דפנות מגיעות לסכך	דפנות מגיעות לסכך	רבה (העין שולטת דרך הדפנות)
רב הונא	4 על 4 אמות בלבד	יותר מ-4 על 4 אמות	רבי זירא (ברווחה יש צל סוכה)
רב חנן בר רבה	מחזקת ראשו ורובו ושולחנו בלבד	מחזקת יותר מזה	"דלא כחד"

שלוש שאלות מנחות לחברותות: (1) למה מימרת רבי יאשיה לא מסתדרת עם רבי זירא ורבא? (רש"י: "דאי טעמא משום עראי הוא או משום צל בדפנות מגיעות לסכך אמאי מודו רבנן".) (2) למה רב הונא לא מסתדר עם רבה? (רש"י: "בטפי מד' אמות פורתא לא שלטא בה עינא".) (3) מה פירוש "דלא כחד", ולמה רב חנן לא מסתדר עם אף אחד מהשלושה?

גמרא, דף ב ע"ב: "בשלמא... אלא"

בִּשְׁלָמָא דְּרַבִּי יֹאשִׁיָּה פְּלִיגָא אַדְּרַב הוּנָא וְרַב חָנָן בַּר רַבָּה, דְּאִינְהוּ קָא יָהֲבִי שִׁעוּרָא בִּמְשָׁכָא, וְאִיהוּ לָא קָא יָהֵיב שִׁעוּרָא בִּמְשָׁכָא. אֶלָּא רַב הוּנָא וְרַב חָנָן בַּר רַבָּה, נֵימָא בְּהֶכְשֵׁר סוּכָּה קָמִיפַּלְגִי, דְּמָר סָבַר הֶכְשֵׁר סוּכָּה בְּאַרְבַּע אַמּוֹת, וּמָר סָבַר הֶכְשֵׁר סוּכָּה בְּמַחְזֶקֶת רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ? לָא, דְּכוּלֵּי עָלְמָא הֶכְשֵׁר סוּכָּה רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ. וְהָכָא בְּהָא קָמִיפַּלְגִי: דְּמָר סָבַר בְּמַחְזֶקֶת רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ פְּלִיגִי, אֲבָל יוֹתֵר מֵרֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ — דִּבְרֵי הַכֹּל כְּשֵׁרָה, וּמָר סָבַר מֵרֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ וְשׁוּלְחָנוֹ עַד אַרְבַּע אַמּוֹת פְּלִיגִי, אֲבָל יוֹתֵר מֵאַרְבַּע אַמּוֹת — דִּבְרֵי הַכֹּל כְּשֵׁרָה.

זה המקום לתרגל מבנה: "בשלמא" = את זה אפשר להבין (רבי יאשיה לא נותן שיעור באורך, ולכן חולק על השניים). "אלא" = אבל את זה קשה להבין. "נימא" = הצעה (הם חולקים בשיעור הכשר סוכה: 4 אמות או ראשו ורובו ושולחנו). "לא" = דחייה, וההסבר החלופי: לכולם שיעור הכשר הוא ראשו ורובו ושולחנו, והם חולקים רק עד איפה משתרעת המחלוקת.

קושיית תוספות על רב הונא (להעמקה): אם הסוכה רחבה מעט יותר מ-4 אמות, היא כשרה "אפילו למעלה מעשרים"? גם ב-1,000 אמה? תוספות: "וכי נכשיר ברחבה משהו יתר מד' אמות אם היתה גבוהה מעשרים אפילו טובא הא ודאי אין כאן צל סוכה". שני תירוצים: (א) "לעולם צריך הרוחב לפי הגובה לפי חשבון ד' אמות לעשרים"; (ב) חכמים ידעו שברוחב יותר מ-4 אמות תמיד יש מעט צל סכך. שאלו את הכיתה: איזה תירוץ "מתמטי" ואיזה "מציאותי"?

תוספות על רב חנן ("דלא כחד"): מה בכל זאת הטעם שלו? "יש מפרשים משום דהוה ליה לול של תרנגולין כיון דגביהה וקטינה כולי האי". סוכה צרה וגבוהה נראית כמו לול, לא כמו דירה.

שלב ג (12 דקות): "מיתיבי", המעשה בהילני כקושיא

גמרא, דף ב ע"ב - ג ע"א

מֵיתִיבִי: סוּכָּה שֶׁהִיא גְּבוֹהָה לְמַעְלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה — פְּסוּלָה, וְרַבִּי יְהוּדָה מַכְשִׁיר עַד אַרְבָּעִים וַחֲמִשִּׁים אַמָּה. ... בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר בְּשֶׁאֵין דְּפָנוֹת מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ מַחְלוֹקֶת, דַּרְכָּהּ שֶׁל מַלְכָּה לֵישֵׁב בְּסוּכָּה שֶׁאֵין דְּפָנוֹת מַגִּיעוֹת לַסְּכָךְ, מִשּׁוּם אֲוִירָא. אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר בְּסוּכָּה קְטַנָּה מַחְלוֹקֶת, וְכִי דַּרְכָּהּ שֶׁל מַלְכָּה לֵישֵׁב בְּסוּכָּה קְטַנָּה? אָמַר רַבָּה בַּר רַב אַדָּא: לֹא נִצְרְכָה אֶלָּא סוּכָּה הָעֲשׂוּיָה קִיטוֹנִיּוֹת קִיטוֹנִיּוֹת. וְכִי דַּרְכָּהּ שֶׁל מַלְכָּה לֵישֵׁב בְּסוּכָּה הָעֲשׂוּיָה קִיטוֹנִיּוֹת קִיטוֹנִיּוֹת? אָמַר רַב אָשֵׁי: לֹא נִצְרְכָה אֶלָּא לְקִיטוֹנִיּוֹת שֶׁבָּהּ. רַבָּנַן סָבְרִי: בָּנְיָהּ בְּסוּכָּה מְעַלְיָא הֲוֹו יָתְבִי, וְאִיהִי יָתְבָה בְּקִיטוֹנִיּוֹת מִשּׁוּם צְנִיעוּתָא, וּמִשּׁוּם הָכִי לָא אָמְרִי לַהּ דָּבָר. וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר: בָּנְיָהּ גַּבָּהּ הֲוֹו יָתְבִי, וַאֲפִילּוּ הָכִי לָא אָמְרִי לַהּ דָּבָר.

בשיעור הקודם למדנו את המעשה בהילני כראיה של רבי יהודה. עכשיו הגמרא משתמשת בו כקושיה. רש"י: "להנך אמוראי דפרישו דפלוגתא דמתני' כדמפרש ואזיל". הסוכה של מלכה הייתה ודאי גדולה. אם המחלוקת היא רק בסוכה קטנה, מה הראיה של רבי יהודה מסוכה גדולה?

שלב	הגמרא	מה קורה
קושיא	מֵיתִיבִי ... מַעֲשֶׂה בְּהֵילֲנִי	סוכת מלכה גדולה; זה קשה לרב הונא ולרב חנן
"בשלמא"	דַּרְכָּהּ שֶׁל מַלְכָּה לֵישֵׁב ... מִשּׁוּם אֲוִירָא	לרבי יאשיה אין קושיה: מלכה יושבת בסוכה שהדפנות לא מגיעות לסכך, בשביל האוויר
תירוץ א	רַבָּה בַּר רַב אַדָּא: סוּכָּה הָעֲשׂוּיָה קִיטוֹנִיּוֹת	הסוכה הייתה מחולקת לחדרים קטנים

שלב	הגמרא	מה קורה
דחייה	וְכִי דַּרְכָּהּ שֶׁל מַלְכָּה ...?	מלכה לא יושבת בסוכה של חדרונים
תירוץ ב	רַב אָשֵׁי: לְקִיטוֹנִיּוֹת שָׁבָה	סוכה גדולה, ובתוכה חדרון קטן שבו ישבה המלכה
הסבר	רַבָּנַן סָבְרִי ... וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר	למחלוקת: איפה ישבו הבנים

רש"י מול תוספות, לשאלת החשיבה: רש"י (ג ע"א) שואל: לפי רב חנן, אם הבנים ישבו עם אמם, הסוכה כבר גדולה ומה הראיה? ומכריע: "ולי נראה דודאי לרב חנן קשיא", כי "אי אפשר לשבעה בנים בשבעה טפחים". תוספות דוחים: "דדילמא ארוכה טובא אבל לא היתה רחבה שבעה טפחים ובניה באותו אורך הוו יתבי".

שלב ד (6 דקות): הלכה למעשה

רמב"ם, הלכות שופר וסוכה ולולב ד, א

שִׁעוּר הַסֻּכָּה גָּבְהָהּ אֵין פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים וְלֹא יָתֵר עַל עֶשְׂרִים אַמָּה. וְרָחְבָּהּ אֵין פָּחוֹת מִשִּׁבְעָה טְפָחִים עַל שִׁבְעָה טְפָחִים. וְיֵשׁ לוֹ לְהוֹסִיף בְּרָחְבָּהּ אֲפִלּוּ כַּמָּה מִילִין. הָיְתָה פְּחוּתָה מֵעֲשָׂרָה אוֹ מִשִּׁבְעָה עַל שִׁבְעָה אוֹ גְּבוֹהָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה כָּל שֶׁהוּא הֲרֵי זוֹ פְּסוּלָה

שולחן ערוך, אורח חיים תרלג, א

סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה בין שהיא גדולה בין שהיא קטנה בין שמחיצות מגיעות לסכך בין שאינן מגיעות אבל עשרים כשרה אפי׳ כל סככה למעלה מעשרים כיון שאין בחללה אלא עשרים

השולחן ערוך דוחה במפורש את שלוש ההגבלות: "בין שהיא גדולה" (נגד רב הונא ורב חנן) ו"בין שמחיצות מגיעות לסכך" (נגד רבי יאשיה). הבית יוסף (או"ח תרלג) מסביר: הרי"ף והרא"ש הביאו שיש פוסקים כרבה, אבל "הם דחו דבריהם והעלו דהלכה כרבא". לפי רבא (דירת עראי) אין חילוק: כל סוכה גבוהה מעשרים היא דירת קבע. והרמב"ם "כתב סתם" ולא חילק.

הנקודה העקרונית: המחלוקת "למה" (הטעם לפסול) קובעת "מה" (ההלכה בפועל). כיוון שנפסק כרבא, כל ההגבלות של רב, שנשענו על טעמים אחרים, נופלות.

סיכום (4 דקות)

1. שלוש מימרות בשם רב מצמצמות את המחלוקת, וכל אחת נשענת על טעם אחר (או על שום טעם, "דלא כחד").
2. המעשה בהילני משמש כקושיה נגד מי שמעמיד את המחלוקת בסוכה קטנה, ונענה ב"קיטוניות שבה".
3. להלכה: מעל עשרים אמה פסולה תמיד, כי נפסק כרבא.

שאלות לדיון

שאלת חשיבה מסדר גבוה: רש"י מכריע שהמעשה בהילני "קשה" לרב חנן, ותוספות טוענים שאינו קשה. כל אחד מהם מניח הנחה אחרת על הסוכה ועל מקום הבנים. נסחו את ההנחה של כל אחד, הכריעו איזו קריאה של הסיפור משכנעת יותר, ונמקו מתוך לשון הגמרא ("בניה גבה הוו יתבי").

שאלה נוספת: רש"י שואל על "דלא כחד": איך שלוש מימרות סותרות כולן "אמר רב"? ועונה: "אמוראי נינהו ואליבא דרב". מה זה מלמד על מסירת דברי רב בבית המדרש?

נספח: תשובות לדף העבודה

1. **חלק א1 (טבלה):** רבי יאשיה: מחלוקת כשאין דפנות מגיעות לסכך; כרבה, כי דרך הדפנות העין שולטת בסכך. רב הונא: מחלוקת ב-4 על 4 אמות בלבד; כרבי זירא, כי ברווחה יש צל סוכה. רב חנן בר רבה: מחלוקת כשמחזקת ראשו ורובו ושולחנו בלבד; "דלא כחד", כי לפי רבה העין לא שולטת גם בסוכה מעט גדולה יותר, לפי רבי זירא אין צל, ולפי רבא גם סוכה גדולה גבוהה מעשרים היא דירת קבע.

2. **חלק א2:** ההצעה: רב הונא ורב חנן חולקים מהו שיעור הכשר סוכה (4 אמות או ראשו ורובו ושולחנו). הדחייה: לכולם השיעור הוא ראשו ורובו ושולחנו, והם חולקים רק עד איפה מגיעה מחלוקת רבי יהודה ורבנן: עד ראשו ורובו ושולחנו, או עד 4 אמות.

3. **חלק ב (מפת הסוגיה):** "בשלמא" = הבנה; "נימא" = הצעה; "לא, דכולי עלמא" = דחייה; "מיתיבי" = קושיה מברייתא; "בשלמא... משום אוירא" = הקושיה לא פוגעת ברבי יאשיה; "אלא" = הקושיה על רב הונא ורב חנן; רבה בר רב אדא = תירוץ א; "וכי דרכה..." = דחייה; רב אשי = תירוץ ב. **שאלה 3:** נגד רב הונא ורב חנן, שמעמידים את המחלוקת בסוכה קטנה. לרבי יאשיה אין קושיה: מלכה יושבת בסוכה שהדפנות שלה לא מגיעות לסכך, בשביל האוויר.

4. **חלק ג1:** "ארבע אמות לעשרים" = יחס 1:5. סוכה של 40 אמה צריכה רוחב של יותר מ-8 אמות.

5. **חלק ג2:** רש"י: שבעה בנים לא נכנסים בסוכה של 7 טפחים, ולכן הבנים יושבים איתה = סוכה גדולה, וזה קשה לרב חנן. תוספות: הסוכה ארוכה וצרה, והבנים ישבו לאורכה.

6. **חלק ד:** פסולה, וזה נגד מימרת רבי יאשיה. הבית יוסף: הרי"ף והרא"ש פסקו כרבא, ולפי טעם דירת עראי אין חילוק. אף אחת מההגבלות לא נפסקה.

7. **חלק ה:** תשובה פתוחה. מעריכים: הנחה ברורה לכל צד, ציטוט מהגמרא, ונימוק.